

VERSLAG EXCURSIE BISLICHER INSEL

W. Drok

Leiding:	Wilhelm Itjeshorst
Datum:	30 aug. 2013
Deelnemers:	Peter Dam, Ykelien Damstra, Jos Hoogveld, Peter van Beers, Peter de Groot, Iris Niemeijer, Gert Jan van der Veen, Peter Verbeek, Robbert Wolf, Ronald Buskens, Wiel Poelmans, Leo Reutelingsperger, Pieter Ketner, Peter Eenhuistra, Willem Drok.

De excursie startte in Birten, gem. Xanten. Dit dorp ligt op een restant van de stuwwal waarop ook Nijmegen en het Reichswald liggen. De stuwwal is hier aangevreten door een recente Rijnmeander, die in de 18^e eeuw afgesneden is, met als resultaat de Xantener Altrhein en het Bislicher Insel, een Natura2000- en Naturschutzgebiet van zo'n 1000 ha groot. De parkeerplaats lag aan de Römerstrasse, dus aan de Romeinse weg die van Keulen via Xanten naar Nijmegen liep. Dit illustreert hoe nauw de Natura 2000-gebieden Untere Niederrhein en Gelderse Poort (een kleine 40 km verderop) landschappelijk en historisch samenhangen.

Ons eerste excursiepunt betrof de oever van de Xantener Altrhein. Daarvoor staken we de provinciale weg over en daalden we af naar de uiterwaard. Op de steilrand met de stuwwal groeiden allerlei stroomdalsoorten: marjolein, beemdooievaarsbek, kleine pimpernel, rapunzelklokje, maar die bleken ingezaaid te zijn. In de oude arm gingen de nymphaeiden achteruit, *Nymphoides peltata* het meest. Dat laatste kan te maken hebben met het gegeven dat 15 jaar geleden de sluis naar de Rijn vernieuwd is, waarbij een hogere drempel is gelegd, waardoor de droogval, die *Nymphoides* nodig heeft om zich te verjongen, minder is geworden.

De oever van de oude arm wordt gevormd door een moeraszone die verschillende vormen aan kan nemen. Een wilgenbos met een ruige ondergroei met o.a. groot warkruid (*Cuscuta europaea*), *Impatiens glandulifera* en *capensis*; een ruig zilverschoongrasland met platte rus (*Juncus compressus*), watermunt (*Mentha aquatica*), poelruit (*Thalictrum flavum*) en wilde bertram (*Achillea ptarmica*); of een moerasruigte van rietgras (*Phalaris arundinacea*) en liesgras (*Glyceria maxima*). Bijzondere soorten hierin zijn rijstgras (*Leersia oryzoides*), zeegroene muur (*Stellaria palustris*) en moeraskruiskruid (*Senecio paludosus*). Op de waterlijn groeiden o.a. veel witte waterkers (*Nasturtium officinale*), zwanebloem (*Butomus umbellatus*) en drie *Veronica*'s: *beccabunga*, *catenata* en *anagallis-aquatica*. Bijzonder was ook bruin cypergras (*Cyperus fuscus*). Regelmatig werd de noodzakelijke aandacht voor de vegetatie verstoord door het acrobatische optreden van twee visarenden (*Fischadler*). Tussen de oude arm en de stuwwal ligt nog een rest van het terras, deels bestaande uit zandig en grindrijk materiaal. Het vlakke deel was een redelijk extensief, maar kaal weiland, maar de –tenminste 5 meter hoge- steilrand naar de arm was een prachtig soortenrijk ruig weiland met o.a. echt en glad walstro (*Galium verum* en *mollugo*), sikkkelklaver (*Medicago falcata*), kruisdistel (*Eryngium campestre*), grote en kleine bevernel (*Pimpinella maior* en *saxifraga*), grasmuur (*Stellaria graminea*), heksenmelk en cypreswolfsmelk (*Euphorbia esula* en *cyparissias*). Op de meest schrale plekken ook brem (*Cytisus scoparius*) en grasklokje (*Campanula rotundifolia*). Maar ook met beide soorten agrimonie (*procera* en *eupatoria*), kruisbladwalstro (*Galium cruciata*) en echte sleutelbloem (*Primula veris*). Qua fauna sprongen grote aantallen gouden en greppelsprinkhaan in het oog (en oor), verderop ook de bramensprinkhaan (*Chrysochraon dispar*, *Metrioptera roessellii*, *Pholidoptera griseoptera*).

Tussen de middag bezochten wij het Naturforum Bislicher Insel, een bezoekerscentrum in het door hoogstamboomgaarden omgeven gehucht Bislicher Insel. Helaas was het bijbehorende Auen-café gesloten. Het dorp Bislich ligt sinds de afsnijding van de bocht aan de overkant van de Rijn (de noord-c.q. rechteroever) en is met een voetveer bereikbaar.

Voor het middagprogramma moesten wij kiezen: een voormalige akker middenin het niet-beheerde natuurgebied; de oever van de Rijn met droge graslanden en ruigten; een dijkje bij het dorp Bislich met o.a. duifkruid; of een enkele jaren geleden uitgegraven laagte. Wij kozen de laatste. De weg

daarheen liep door uitgestrekte wei- en hooilanden die eigendom van de overheid zijn, maar sinds mensenheugenis verpacht aan lokale boeren. Aan de pacht zijn voorwaarden verbonden zoals: alleen beperkte bemesting met vaste mest, en daarom hebben zij zich tot redelijk soortenrijke glanshavergraslanden ontwikkeld. Door de droogte en het late seizoen kregen we daar niet echt een indruk van, maar rol- en rode klaver, glad walstro, bereklauw komen veel voor en ook gele morgenster (Wiesen-Bocksbart) en karwijvarkenskervel (Kümmelblättriger Haarstrang) werden waargenomen.

In een drooggevalle laagte vonden wij kikkerbeet (*Hydrocharis morsus-ranae*), die in NRW op de Rode Lijst staat. Wilhelm wees ons daar op het onderscheid tussen *Eleocharis palustris* ssp. *palustris* en ssp. *vulgaris*, dat de Duitse flora's maken. Omdat de ondersoorten thans zelfs tot soort verheven zijn en de meest algemene als *E. vulgaris* door het leven gaat, ontstaat veel verwarring. In Nederland is dit onderscheid onbekend. Iets voor de volgende druk van de flora?

Ook hier veel vogels: op een weidepaaltje zat een tapuit (*Steinschmätzer*), twee zwarte ruiters (*Dunkle Wasserläufer*) streken voor ons neer, in een boom verderop zaten vier boomvalken (*Baumfalke*). De natuurbescherming zou hier graag een goede weidevogelstand zien, maar dat lukt niet erg.

Naar het zuiden toe werd deze laagte steeds natter, met in het water afgestorven bomen. Het land daalt hier door zoutwinning in het nabijgelegen Wesel. Berekend is dat deze "Bergbausenke" (bodemdaling door mijnbouw) hier nog decennia zal doorgaan en uiteindelijk enkele meters kan bedragen. In het water van de laagte veel kikkerbeet, puntkroos (*Lemna trisulca*) en gedoornd hoornblad (*Ceratophyllum demersum*). Ook zwom er een bever (*Biber*), kwam een ijsvogel (*Eisvogel*) langs en schrikten wij enkele reëen (*Rehe*) op, die zich door het water uit de hoeven maakten. Uiteindelijk kwamen we bij de gegraven laagte. In de toekomst moet deze laagte doorgetrokken worden naar de rivier, zodat de oude arm weer een meestromende nevengeul wordt.

Het laaggelegen weiland langs deze laagte bleek een mengeling van een zilverschoongrasland met een pioniergemeenschap van naaldwaterbies, met opvallend weinig wilgenopslag. Wij maakten hier de volgende opname, met maar liefst 38 soorten! Het duizendguldenkruid-rozetje heb ik opgenomen als *Centaurium spec.*; enkele excursiegangers meenden dat het *C. erythraea* was, maar in de aangrenzende Gelderse Poort, en in de slijkgroen-associatie, komt eigenlijk alleen *C. pulchellum* voor. De soort komt ook enkele honderden meters verderop aan de oever van oude grindgaten voor. Enkele karakteristieke soorten die buiten de opname nog in deze vegetatie voorkwamen: *Chenopodium glaucum*, *Rumex maritima* en *Rumex palustris*. Noemenswaard zijn ook de moerassprinkhanen (*Mecostethus grossus*) die hier waargenomen werden.

Even iets meer over deze pioniergemeenschap. Het betreft de slijkgroen-associatie (*Eleocharito acicularis-Limoselletum*). Kensoorten zijn slijkgroen (*Limosella aquatica*), bruin cypergras (*Cyperus fuscus*), vlooienkruid (*Pulicaria vulgaris*), sponswatervorkje (*Riccia cavernosa*) en slibmos (*Physcomitrella patens*). Liggende ganzerik (*Potentilla supina*) is een echte rivieroeversoort, maar komt ook het aanpalende *Chenopodietum rubri* voor; rode waterprijs (*Veronica catenata*) is een trouwe begeleider, maar komt ook veel in het *Sparganio-Glycerion* voor. Ook naaldwaterbies (*Eleocharis acicularis*) is geen kensoort, omdat deze veel breder voorkomt; er is zelfs een naaldwaterbies-associatie (*Littorello-Eleocharitetum acicularis*) binnen de Oeverkruidklasse (*Littorelletea*). Wanneer je echter in uiterwaarden naaldwaterbies vindt, heb je vrijwel altijd met de slijkgroen-associatie te maken.

Deze plantengemeenschap wordt tegenwoordig in het Tandzaadverbond (*Bidention*) ondergebracht. Eerder werd de slijkgroen-associatie onder de naam *Eleocharitetum ovatae* in het *Nanocyperion* geplaatst (Westhoff&Den Held 1975). Soorten die deze gemeenschap met het *Nanocyperion* verbinden zijn *Juncus bufonius*, *Gnaphalium uliginosum* en *Centaurium pulchellum*.

Voor Duitsland geldt: die Assoziation *Eleocharito-Limoselletum* ist ca. identisch mit dem *Cypero fusci-Limoselletum*, wie es bei uns meist gebraucht wird. Nach einer neueren Abhandlung (Täber&Petersen 2000) wird die Assoziation in den Verband *Elatino-Eleocharition ovatae* (Pietsch et Müller-Stoll 1968) Pietsch 1973 gestellt, der mit dem Verband *Radiolon linoidis* (Rivas-Goday 1961) Pietsch 1973 (früher, z.T. auch heute noch beide zusammen als *Nanocyperion*) die Ordnung *Cyperetalia fuscae* bildet. *Eleocharis acicularis* ist eine Differentialart des *Elatino-Eleocharition* gegenüber dem *Radiolon*.

Het is wellicht een kwestie van eutrofiëring: denkbaar is dat in minder geëutrofiëerde rivieren een pioniergemeenschap optreedt die in het Nanocyperion past, maar in de Nederlandse opnames zijn Bidentetea-soorten altijd flink present, zodat deze gemeenschap daar beter in past. Overigens kan dat van deze opname niet gezegd worden: de echte Bidentation-soorten zijn maar zwak aanwezig, zodat deze opname niet zou misstaan in een tabel van het Nanocyperion. Ook valt op dat in de opname slijkgroen (*Limosella aquatica*) ontbreekt. Volgens de synoptische tabel in Schaminée et al (2010) komt die in 99% van de opnames voor.

De associatie komt in begraasde situaties voor op open plekken binnen een geknikte vossestaart-grasland (*Ranunculo-Alopecuretum geniculatae*). Maar ze kan ook op droogvallend slik in open wilgenbos, moeras of watervegetatie voorkomen. Bij ontkeiing ontstaan vaak grote oppervlakten, die ook weer snel verdwijnen. Alleen bij voldoende rivierdynamiek (overstroming, sedimentatie of erosie) aangevuld met begrazing (ook door ganzen!) houdt de gemeenschap langer stand. De gemeenschap vormt de kern van het habitatype rivier met slikoevers (H3270), waarvoor de Natura2000-gebieden Rijntakken aangewezen zijn.

Op de terugweg passeerden wij nog een vogelrijk deel van de strang, waar krakeenden (*Schnatterente*), lepelaars (*Löffler*), bruine kiekendieven (*Rohrweihe*) en groenpootruiters (*Grünschenkel*) om onze aandacht vroegen.

Kortom: een indrukwekkend groot en rijk gebied, zo dichtbij en toch zo anders, waarvan wij maar een klein deel gezien hebben.

LITERATUUR

J. Schaminée, K. Sykora, N. Smits & M. Horsthuis, 2010. Veldgids Plantengemeenschappen van Nederland. KNNV Uitgeverij, Zeist.

V. Westhoff & A.J. Den Held, 1975. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme, Zutphen.

Th. Täuber & J. Petersen, 2000: Isoeto-Nanojuncetea (D1) - Zwergbinsen-Gesellschaften. Synopsis der Pflanzengesellschaften Deutschlands, Heft 7, Göttingen 2000

Opname: oever van strangachtige laagte, NSG Bislicher Insel bij Xanten, 30 augustus 2013.

Opp. 2x2 m2, hoogte begroeiing 20 cm, bed. totaal = bed. kruidlaag 95%

Eleocharito-Limoselletum, Bidention

Eleocharis acicularis	4	
Pulicaria vulgaris	2a	
Plantago maior (incl. pleiosperma)	2a	
Juncus bufonius	2m	
Cyperus fuscus	+	
Potentilla supina	+	
Veronica anagallis-aquatica	+	
Veronica catenata	+	
Gnaphalium uliginosum		+
Bidens tripartitus	+	
Bidens cernuus	+	
Polygonum hydropiper	+	
Rorippa palustris	+	
Centaurium spec.	R	
Myosoton aquaticum	R	

Ranunculo-Alopecuretum geniculati, Lolio-Potentillion

Potentilla anserina	3	
Potentilla reptans	2a	
Cirsium arvense	2m	
Agrostis stolonifera	1	
Equisetum palustre	1	
Rumex conglomeratus	1	
Rorippa sylvestris	1	
Eleocharis palustris ssp. palustris	+	
Trifolium repens	+	
Lysimachia nummularia		+

overige soorten

Plantago lanceolata	1	
Prunella vulgaris	+	
Mentha aquatica	1	
Mentha arvensis	+	
Galium palustre		+
Lythrum salicaria	+	
Myosotis palustris	+	
Myosotis laxa	+	
Lycopus europaeus	+	
Capsella bursa-pastoris	+	
Matricaria maritima ssp. inodora	+	
Salix alba	R	
Amblystegium riparium	+	